

INGLIZ TILINI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ergasheva Sitora Qahramon qizi

Annotatsiya. Tezisda ingliz tilini o'qitishda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanib, talabalarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Sun'iy intellektning shaxsiylashtirilgan o'qitish, tezkor fikr-mulohaza, nutq va yozuv ko'nikmalarini mashq qildirish hamda o'z-o'zini baholashdagi roli yoritilgan. Shuningdek, ushbu vositalardan foydalanishdagi xavf-xatarlar va ularni oldini olish bo'yicha tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ingliz tili, mustaqil ta'lim kompetensiyasi, shaxsiylashtirilgan ta'lim, raqamli kompetensiya, fikr-mulohaza, akademik halollik.

Kirish

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ta'lim sohasiga jadal kirib kelmoqda. Matn yaratish, tarjima qilish, nutqni tanish, xatolarni tuzatish va savollarga javob berish imkoniyatiga ega bo'lgan chat-botlar, til o'rgatuvchi ilovalar va yozuvni tekshiruvchi dasturlar til o'rganuvchi uchun ilgari mavjud bo'lmagan yangi muhit yaratdi. Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishda bu vositalardan oqilona foydalanish talabalarning mustaqil bilim olish qobiliyatini oshirishning muhim omiliga aylanishi mumkin.

Oliy ta'limda auditoriya soatlari cheklangan, talabaning til darajasi esa har xil bo'ladi. Shu bois mustaqil ish talabaning til o'rganishidagi asosiy qismni tashkil etadi. Biroq ko'p talabalar mustaqil ishni qanday rejalashtirish, qaysi manbadan foydalanish va o'z natijasini qanday baholashni bilmaydi. Sun'iy

intellekt vositalari bu muammolarni hal etishga yordam berishi mumkin, ammo ularning pedagogik imkoniyatlarini to'g'ri tushunish va dars jarayoniga ongli ravishda qo'shish talab etiladi.

Mustaqil ta'lim kompetensiyasi — talabanning o'qituvchi bevosita rahbarligisiz o'z ta'lim faoliyatini rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va baholash qobiliyatidir. Bu kompetensiya bir necha tarkibiy qismdan iborat: maqsad qo'ya olish (motivatsion komponent), axborotni qidirish va tahlil qilish (kognitiv komponent), o'z o'qish strategiyalarini anglash va boshqarish (metakognitiv komponent), shuningdek, raqamli vositalardan samarali foydalanish (raqamli komponent). Til o'rganishda ushbu kompetensiya o'quvchi avtonomiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, hayot davomida ta'lim olishning poydevori hisoblanadi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim. An'anaviy sinfda o'qituvchi har bir talabanning ehtiyojini alohida hisobga olishi qiyin. Sun'iy intellekt asosidagi vositalar esa talabanning til darajasi, qiziqishi va xatolariga qarab, mashqlarni moslashtira oladi. Talaba o'ziga mos tezlikda ishlaydi, qiyin mavzularni bir necha marta takrorlaydi, o'zi qiziqqan mavzularda matnlar va suhbat vaziyatlarini so'rab oladi. Bu mustaqil ishning samaradorligini va talabanning motivatsiyasini oshiradi.

Tezkor va doimiy fikr-mulohaza. Mustaqil ishlayotgan talaba uchun eng katta muammo — o'z xatosini ko'ra olmaslik. Yozuvni tekshiruvchi dasturlar va chat-botlar grammatik, leksik va uslubiy xatolarni zudlik bilan ko'rsatib, ularning sababini tushuntirib beradi. Talaba essenini yozib, uni qayta ko'rib chiqadi, variantlarni solishtiradi va o'z xatolari ustida mustaqil ishlaydi. Bunday tezkor fikr-mulohaza o'qituvchining javobini kutish vaqtini qisqartiradi va o'rganish jarayonini uzluksiz qiladi.

Nutq va talaffuzni mashq qilish. Nutqni tanish texnologiyalariga asoslangan ilovalar talabaga talaffuzini tekshirish, intonatsiyani yaxshilash va suhbat vaziyatlarida erkin gapirishni mashq qilish imkonini beradi. Ko'p talabalar sinfda xato qilishdan qo'rqadi; sun'iy intellekt bilan suhbatda bunday psixologik to'siq kamayadi, bu esa so'zlashish ko'nikmasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Yozuv va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish. Sun'iy intellekt vositalari matnni sodda tilda qayta bayon qilish, murakkab matnga izoh berish, kalit so'zlarni ajratib ko'rsatish, daraja bo'yicha moslashtirilgan o'qish materiallari yaratish va o'qilganni tushunishni tekshiruvchi savollar tuzish kabi vazifalarni bajara oladi. Talaba bu orqali o'z darajasiga mos materialda ishlaydi va o'qish strategiyalarini o'zlashtiradi.

O'z-o'zini baholash va metakognitsiya. Talaba yozgan matnini baholash mezonlari asosida tekshirishni, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashni, keyingi o'rganish rejasini tuzishni sun'iy intellektdan so'rashi mumkin. Biroq bunda talaba tayyor javobni qabul qilish bilan cheklanmasdan, o'zi savol berishi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishi kerak. Aynan shu jarayon metakognitiv qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Sun'iy intellekt vositalaridan pedagogik maqsadda foydalanish quyidagi yo'nalishlarda tashkil etilishi mumkin.

Birinchidan, maqsad va rejani birgalikda shakllantirish. Talaba o'z til darajasi, maqsadi (imtihonga tayyorgarlik, kasbiy muloqot, akademik yozuv) va ajratishi mumkin bo'lgan vaqtini ko'rsatib, haftalik o'rganish rejasi loyihasini oladi. So'ngra reja o'qituvchi bilan muhokama qilinib, aniqlashtiriladi. Shu tariqa talaba rejalashtirish ko'nikmasini egallaydi.

Ikkinchidan, «qoralama — tahlil — qayta yozish» tamoyili. Talaba avval matnni mustaqil yozadi, keyin sun'iy intellektdan fikr-mulohaza so'raydi, xatolarni o'zi tuzatadi va yangi variantni tayyorlaydi. Bunda vosita matnni o'zi yozib bermaydi, balki talabaning mulohaza yuritishiga yordam beradi. O'qituvchi qoralama va yakuniy variant orasidagi o'zgarishlarni portfel orqali kuzatib boradi.

Uchinchidan, suhbat simulyatsiyalari. Talaba intervyu, ish suhbatlari, akademik munozara, sayohat vaziyatlari kabi rollarni sun'iy intellekt bilan o'ynab, nutqini yozib oladi va uni keyin tahlil qiladi. Darsda esa shu nutqlar juftlikda muhokama qilinadi.

To'rtinchidan, individual lug'at va grammatik mashqlar yaratish. Talaba o'z xatolari asosida shaxsiy mashqlar to'plamini tuzishni so'raydi, maxsus kartochkalar tayyorlaydi va oraliq takrorlash usulida o'rganadi. Bu uzoq muddatli xotirani mustahkamlaydi.

Beshinchidan, tanqidiy baholash topshiriqlari. Talabalarga sun'iy intellekt bergan javobdagi xatolarni topish, uni ishonchli manbalar bilan solishtirish, ikki xil javobni taqqoslash vazifalari beriladi. Bu topshiriqlar talabani vositaga ko'r-ko'rona ishonishdan saqlaydi va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Sun'iy intellekt vositalarining imkoniyatlari bilan birga jiddiy muammolar ham mavjud. Birinchi navbatda, bu vositalar ba'zan noto'g'ri yoki asossiz ma'lumot berishi mumkin, shuning uchun talaba javobni tekshirib ko'rishga odatlanishi lozim. Ikkinchidan, tayyor javobga haddan tashqari tayanish talabaning o'z fikrlash va yozish qobiliyatini susaytirishi mumkin. Uchinchidan, akademik halollik masalasi: topshiriqlarni sun'iy intellekt yordamida tayyorlab, o'zinikidek topshirish holatlari kuzatilmoqda. To'rtinchidan, shaxsiy

ma'lumotlarning xavfsizligi va ayrim vositalarning pullik bo'lishi tenglik muammosini keltirib chiqarishi mumkin.

Bu xavflarni kamaytirish uchun o'qituvchi dastlabki darslardayoq sun'iy intellektidan foydalanish qoidalarini aniq belgilashi, qaysi vazifalarda vositadan foydalanish mumkinligi va qaysilarida mumkin emasligini tushuntirishi, talabadan vosita bilan qanday ishlagani (so'rovlar, tahrirlar) haqida qisqa hisobot talab qilishi, baholashda jarayonni, ya'ni talabaning mustaqil mulohazasi va o'z ishiga ijodiy yondashuvini ham hisobga olishi kerak. Shuningdek, talabalarga mediasavodxonlik va axborotni tekshirish ko'nikmalarini o'rgatish zarur.

Sun'iy intellekt davrida o'qituvchining o'rni yo'qolmaydi, aksincha, uning vazifalari o'zgaradi. O'qituvchi axborot manbai emas, balki loyihalovchi, maslahatchi va fikr-mulohaza beruvchi sifatida faoliyat yuritadi. U sun'iy intellekt bilan ishlash strategiyalarini o'rgatadi, sifatli so'rovlar tuzish (prompt) madaniyatini shakllantiradi, vazifalarni sun'iy intellekt tayyor javob berolmaydigan darajada — shaxsiy tajriba, tahlil va ijodkorlikka yo'naltirilgan holda — loyihalaydi. Bundan tashqari, o'qituvchining o'zi ham raqamli kompetensiyasini muntazam oshirib borishi lozim.

Amaliyotda quyidagi samarali model tavsiya etiladi: dars oldidan talaba sun'iy intellekt vositalari yordamida mustaqil tayyorgarlik ko'radi (lug'at, qoralama, savollar), darsda esa o'qituvchi rahbarligida muhokama, nutq mashqi va tahlil o'tkaziladi, dars yakunida talaba o'z yutuqlari va qiyinchiliklari haqida mulohaza yozadi. Bunday yondashuv mustaqil ish bilan auditoriya mashg'ulotini uzviy bog'laydi.

Mustaqil ta'lim kompetensiyasi rivojlanganligini baholash uchun talabalarning o'z-o'zini baholash varaqalari, til portfeli, loyiha taqdimotlari, reja va natijalarni solishtirish, shuningdek, suhbat va so'rovnoma natijalaridan foydalanish mumkin. Baholashda talabaning rejaga rioya qilishi, tashabbusi, xatolar ustida ishlashi va manbalarni tanqidiy tanlashi alohida e'tiborga olinadi.

Mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarni quyidagi tarzda tashkil etish mumkin. Masalan, «Akademik esse yozish» mavzusida talaba dastlab mavzu bo'yicha rejani o'zi tuzadi va sun'iy intellektdan faqat g'oyalar va tuzilma bo'yicha maslahat so'raydi. So'ng birinchi qoralamani mustaqil yozadi. Keyingi bosqichda vositadan grammatik va uslubiy fikr-mulohaza oladi, takliflarni mezon bilan solishtirib, qaysilarini qabul qilishini va nima uchun rad etishini yozma asoslaydi. Yakuniy variant bilan birga talaba kichik mulohaza hisoboti topshiradi: qaysi xatolarni topgani, qanday yangi so'z va konstruksiyalarni o'rgangani, keyingi safar nimani yaxshilashni rejalashtirgani. O'qituvchi esa asosan jarayonni va talabaning asoslarini baholaydi.

Yana bir namuna — «Haftalik nutq kundaligi». Talaba har hafta ma'lum mavzuda (masalan, texnologiya, ekologiya, kasb tanlash) bir daqiqalik monolog tayyorlab, ovozini yozib oladi va nutqini tahlil qiladi: ishlatilgan so'zlar xilma-xilligi, to'xtashlar, talaffuz xatolari. Sun'iy intellekt vositasi bu tahlilda yordamchi bo'lib, talaba esa nutqini har hafta oldingisi bilan solishtiradi. Oy oxirida u o'z yutuqlarini qisqa taqdimot ko'rinishida sinfga taqdim etadi. Bunday faoliyat talabaning o'z rivojlanishini ko'rishiga va motivatsiyasi saqlanib qolishiga yordam beradi.

Sun'iy intellekt vositalari pedagogik jihatdan to'g'ri qo'llanganda quyidagi natijalarga erishish mumkin: talabalarning o'z o'qish maqsadini belgilash va rejalashtirish qobiliyati ortadi; dars tashqarisidagi til mashqlarining miqdori va izchilligi oshadi; talabalar o'z xatolarini mustaqil aniqlab, tuzatishga odatlanadi; nutq va yozuv bilan bog'liq qo'rquv kamayadi; raqamli va axborot savodxonligi mustahkamlanadi; o'z-o'zini baholash hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Bu natijalar talabalarni nafaqat til imtihonlariga, balki kelgusi kasbiy faoliyatida doimiy o'z ustida ishlashga ham tayyorlaydi.

Shu bilan birga, ushbu yo'nalishda keyingi tadqiqotlar zarur: sun'iy intellektdan foydalanishning til ko'nikmalariga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish, turli til darajasidagi talabalar uchun eng samarali usullarni aniqlash, shuningdek, o'qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Ingliz tilini o'qitishda sun'iy intellekt vositalari talabalarning mustaqil ta'lim kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng pedagogik imkoniyatlar yaratadi: shaxsiylashtirilgan mashqlar, tezkor fikr-mulohaza, nutq va yozuvni mashq qilish, o'z-o'zini baholash. Biroq bu imkoniyatlar faqat pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilganda samara beradi. Buning uchun aniq qoidalar, tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan topshiriqlar, akademik halollikka rioya va o'qituvchining faol yo'l-yo'rig'i zarur. Sun'iy intellekt o'qituvchining o'rnini bosuvchi emas, balki talabaning mustaqil izlanishini qo'llab-quvvatlovchi yordamchi vosita sifatida qo'llanilganda, ingliz tilini o'qitish sifati va talabalarning hayot davomida o'rganishga tayyorligi sezilarli darajada ortadi.